

For citation / Atf için:

İLDEN, A. & DOMBAYCI, M. A., (2024). Eğitimde etik değerler ve felsefi temelleri: Öğrencilere etik değerlerin kazandırılması. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi – USBED* 6(11), 367-382. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13268577>, <https://dergipark.org.tr/pub/usbed>

Eğitimde etik değerler ve felsefi temelleri: Öğrencilere etik değerlerin kazandırılması

Ethical values and philosophical foundations in education: Imparting ethical values to students

Ayşe İLDEN¹

Dr.; Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Felsefe Grubu Eğitimi Bilim Dalı, 06550, Ankara, Türkiye
E-mail: ilden.ayse@gmail.com ORCID: 0000-0002-3440-6733

Mehmet Ali DOMBAYCI

Prof. Dr; Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Felsefe Grubu Eğitimi Anabilim Dalı, 06550, Ankara, Türkiye
E-mail: malidombayci@gmail.com ORCID: 0000-0002-2428-8884

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
Gönderilme Tarihi / Submission Date: 08/07/2024
Revizyon Tarihleri / Revision Dates: Major r.: 17/07/2024; Minör r.: 03/08/2024
Kabul Tarihi / Accepted Date: 08/08/2024

Etik Beyan / Ethics Statement

(X) Makale için etik onay alınmamıştır. Yazar(lar), çalışmanın etik kurul onayına tabi olmadığını beyan eder(ler).

(X) Ethical approval was not obtained for this study. The author(s) declare(s) that the study is not subject to ethics committee approval.

Araştırmacıların çalışmaya katkısı / Researchers' contribution to the study

- Yazarın katkısı: Makaleyi yazdı, verileri topladı ve sonuçları analiz etti/raporladı (% 60).
Author contribution: Wrote the article, collected the data, and analyzed/reported the results (60 %).
- Yazarın katkısı: Makaleyi yazdı, verileri topladı ve sonuçları analiz etti/raporladı (% 40).
Author contribution: Wrote the article, collected the data, and analyzed/reported the results (40 %).

Çıkar çatışması / Conflict of interest

Yazar(lar) bu çalışmada olası bir çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.

The author(s) declare(s) that there is no potential conflict of interest in this study.

Benzerlik / Similarity

Bu çalışma iThenticate programında taranmıştır. Nihai benzerlik oranı %1'dir.

This study was scanned in the iThenticate program. The final similarity rate is 1%.

¹ Sorumlu yazar / Corresponding author

Eğitimde etik değerler ve felsefi temelleri: Öğrencilere etik değerlerin kazandırılması

Öz

Bu çalışma, eğitimde etik değerlerin önemini ve bu değerlerin kazandırılması için felsefi temelleri ele almaktadır. Eğitim sürecinde etik değerlerin içselleştirilmesi, bireylerin doğru ile yanlış ayırt etme, adil olma, sorumluluk alma ve toplumsal uyum içinde yaşama yetilerini geliştirir. Antik Yunan felsefesi, Kadim Hint felsefesi ve modern felsefe örnekleri üzerinden incelenen etik değerler, bireylerin karakter gelişiminde ve toplumsal katılımlarında kritik bir rol oynar. Sokrates, Platon, Aristoteles, Kant ve Kuçuradi gibi düşünürlerin görüşleri etik değerlerin eğitimdeki yeri ve önemini açıklamaktadır. Bu çalışmanın amacı, etik değerlerin eğitim sistemine felsefe eğitimi ile entegrasyonunu vurgulamak ve etik değerlerin bireylerin yaşamlarına nasıl etkili bir şekilde kazandırılacağına dair yöntemler önermektir.

Anahtar Kelimeler: Etik değerler, Eğitim, Değerler Eğitimi, Felsefe, Felsefe Eğitimi

Ethical values and philosophical foundations in education: Imparting ethical values to students

Abstract

This study examines the significance of ethical values in education and the philosophical foundations necessary for their inculcation. The internalization of ethical values during the educational process enhances individuals' abilities to discern right from wrong, act justly, assume responsibility, and live in social harmony. Ethical values, analyzed through examples from Ancient Greek philosophy, Ancient Indian philosophy, and modern philosophy, play a critical role in the development of character and social participation. The perspectives of thinkers such as Socrates, Plato, Aristotle, Kant, and Kuçuradi elucidate the place and importance of ethical values in education. The purpose of this study is to emphasize the integration of ethical values into the education system through philosophical education and to propose methods for effectively imparting these values into individuals' lives.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Education is essential in which individuals develop their knowledge and skills, internalize ethical values, and shape their characters. Ethical values improve individuals' abilities to distinguish between right and wrong, be fair, take responsibility, and live harmoniously in society. Therefore, integrating ethical values into the education system enables individuals to participate in social life as more conscious and responsible. Different philosophical approaches throughout history have addressed the role and necessity of ethical values in education and have been discussed until today. Many thinkers, from ancient Greek philosophy to modern philosophical approaches, have examined the effects of ethical values on the individual and society. This study discusses the importance of ethical values in education, the philosophical foundations of these values, and how they can be imparted to students. The research aims to emphasize the importance of ethical values in education and to propose developing methods to impart these values effectively. In ancient Greek philosophy, thinkers such as Socrates, Plato, and Aristotle focused on the importance of ethical values in the education of individuals and social life. Philosophical foundations have been tried to be shown since ancient philosophies. Ancient Greek philosophy offers an essential legacy of thought that forms the basis of ethical values and how these values can be gained in education. Plato, in his work "Politeia," says, "The existence of justice in a society means that each individual does the job that suits his nature and does not interfere with each other's affairs" (2014, 433e). In his work "Nicomachean Ethics," Aristotle emphasizes the concept of virtue and how vital a virtuous life is for the happiness and well-being of individuals. Immanuel Kant (1803), in his work "On Education," expresses his ethical and educational views as follows: "The ultimate purpose of education is to ensure the moral development of the individual and to make him a being who acts within the framework of moral laws. With this statement, Kant emphasizes that the main purpose of education is to provide individuals with moral values and that these values should guide individuals' lives. Rawls (1971) explains the role of Justice in education in his work "A

Theory of Justice" as follows: "Justice is the most essential virtue in regulating the fundamental structures of society.

Conceptual and Theoretical Framework

The definition and importance of ethical values, philosophical foundations, and the acquisition of ethical values in education constitute the conceptual and theoretical framework of the study. It can indicate how ethical values contribute to the character development of individuals and how they live in social harmony.

Method

Qualitative research methods were used as the research method. Literature review, document analysis and historical methods are the main methods used in this study. Key sources were carefully selected, and their reliability examined.

Conclusion

Ethical values and educational studies are of a nature that cannot be handled independently of philosophy. The most effective and appropriate way to impart ethical values is through philosophy education. Considering the philosophical foundations, many great philosophers, from Ancient Philosophies to Modern Philosophy, have a common opinion on this issue. Additionally, difficulties may be encountered in imparting ethical values in education. The way to cope with these difficulties is to understand the importance of family and teacher guidance. Acquiring ethical values through philosophy education on a humanistic basis is a necessary precaution that can be taken against moral collapses that may be encountered in society. Suppose the parents and teachers of the society can become people who have empowered themselves with such social consciousness. In that case, most of the obstacles to teaching ethical values to students through education can be eliminated.

Keywords: Ethical Values, Education, Values Education, Philosophy, Philosophy Education.

GİRİŞ

Eğitim, bireylerin bilgi ve becerilerini geliştirdiği kadar etik değerleri içselleştirdiği ve karakterlerini şekillendirdiği önemli bir süreçtir. Etik değerler, bireylerin doğru ile yanlış ayırt edebilme, adil olabilme, sorumluluk alma ve toplum içinde uyumlu yaşayabilme yetilerini geliştirir. Mahatma Gandhi'nin (2007, s. 112) belirttiği gibi, "Eğitimin asıl amacı, zeka değil karakter gelişimidir". Eğitimde etik değerlerin merkezi rolünü vurgulayan Gandhi'nin yanı sıra Rabindranath Tagore (2001, s.45) da eğitimin bireyin potansiyelini ortaya çıkaran bir süreç olduğunun altını çizer: "Gerçek eğitim, insanın en iyiye ulaşmasını sağlar ve onun içindeki en yüksek ruhu açığa çıkarır".

İoanna Kuçuradi'nin (2023, s.27) "*Etik*" adlı eserinde belirttiği üzere, etik değerler insan haklarıyla yakından ilişkilidir ve eğitim, bu değerlerin bireylere kazandırılması için kritik bir araçtır. Etik değerlerin eğitimdeki önemi sıklıkla vurgulanır: "Etik, insanın ne olduğu ve ne olabileceği konusundaki bilgisiyle bağlantılı olarak insan yaşamının her alanında -özel ve toplumsal yaşamda, bilimde, sanatta, ekonomide, politikada- insanın davranışlarının yönlendirilmesi ve değerlendirilmesidir" (Kuçuradi, 2023, s. 35). Burada etik değerlerin yalnızca bireysel yaşamda değil, toplumsal ve profesyonel yaşamda da önemli olduğu ortaya konmaktadır.

Bu çalışma, eğitimde etik değerlerin önemini ve bu değerlerin kazandırılması için felsefi temelleri ele almaktadır. Eğitim sürecinde etik değerlerin içselleştirilmesi, bireylerin doğru ile yanlış ayırt etme, adil olma, sorumluluk alma ve toplumsal uyum içinde yaşama yetilerini geliştirir. Bu çalışmanın amacı, etik değerlerin eğitim sistemine felsefe eğitimi ile entegrasyonunu vurgulamak ve etik değerlerin bireylerin yaşamlarına nasıl etkili bir şekilde kazandırılabilceğine dair yöntemler önermektir.

KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

Etik değerlerin tanımı ve önemi, felsefi temelleri ve eğitimde nasıl kazandırılabilceği konularını içeren kavramsal ve teorik çerçeve, çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Etik değerlerin bireylerin karakter gelişimine ve toplumsal uyumlarına nasıl katkıda bulunduğu ele alınmaktadır.

YÖNTEM

Araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Literatür taraması, doküman analizi ve tarihi yöntemler bu çalışmada başvurulan temel yöntemlerdir. Anahtar kaynaklar dikkatlice seçilerek güvenilirlikleri incelenmiştir.

EĞİTİMDE ETİK DEĞERLER VE FELSEFİ TEMELLERİ: ÖĞRENCİLERE ETİK DEĞERLERİN KAZANDIRILMASI

Etik Değerler ve Eğitimde Felsefi Temeller

Etik değerler, bireylerin davranışlarını yönlendiren ve toplum içinde uyumlu yaşamalarını sağlayan ahlaki prensiplerdir. Bu değerler, bireylerin hem kişisel yaşamlarında hem de toplumsal ilişkilerinde rehberlik eden temel ilkelerdir. Evrensel olarak kabul gören bazı temel etik değerler arasında dürüstlük, adalet, sorumluluk, saygı, empati, hoşgörü ve yardımseverlik bulunur (Kohlberg, 1984). İoanna Kuçuradi (2021, s.569), etik eğitimin, bireylere değer bilgisi kazandırmanın yanı sıra, belirli durumlarda neyin yapılması gerektiğini belirlemelerine yardımcı olduğunu vurgular. Kuçuradi'ye göre, bu eğitim, insanların belirli bir durumda doğru eylemi bulamadıklarında bile, neyin yapılabileceğinin farkında olmalarına yardımcı olur. Bu bağlamda, etik eğitim sadece bilgi aktarımını değil, aynı zamanda bu bilginin pratik uygulamalarını da içerir. Kuçuradi, kişilerin sorumluluk alacakları işlerde başarılı olabilmeleri için önce kendilerini geliştirmeleri gerektiğini belirtir. Dilimizdeki "boyundan büyük işlere kalkışmak" deyimini üzerinden örnek vererek, bir liderin ya da inisiyatif almak isteyen birinin, yaptığı işin gerektirdiği bilgi ve beceriye sahip olmasının önemini vurgular. Bu nedenle, etik

eğitim, bireylerin hem kendilerini geliştirmelerine hem de toplumsal sorumluluklarını yerine getirebilmelerine olanak tanır.

Etik değerlerin eğitimdeki yeri, tarihsel süreçte farklı felsefi yaklaşımlar tarafından ele alınmış ve geliştirilmiştir. Antik Yunan felsefesinde Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi düşünürler, etik değerlerin bireylerin eğitimi ve toplumsal hayattaki önemi üzerine yoğunlaşmışlardır. Sokrates'in diyalog yöntemi, bireylerin ahlaki değerleri sorgulamalarını ve içselleştirmelerini sağlarken, "*Devlet*" adlı eserde ideal bir toplum için adalet ve erdemin önemi vurgulanmıştır. Platon (2014; 433e), "Bir toplumda adaletin var olması her bireyin kendi doğasına uygun olan işi yapması ve birbirinin işine karışmamasıdır" ifadesiyle, bireylerin kendi yeteneklerine ve erdemlerine uygun roller üstlenmeleri gerektiği ve adaletin bu şekilde sağlanacağını belirtir. Aristoteles (2007; 1098a15) ise "*Nikomakhos'a Etik*" adlı eserinde erdem kavramını ve erdemli bir yaşamın bireylerin mutluluğu için ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır: "Mutluluk, ruhun, erdeme uygun etkinliğidir". Erdemli bir yaşamın bireylerin mutluluğu için ne kadar önemli olduğu ve etik değerlerin bireylerin günlük yaşamlarına entegre edilmesi gerektiği burada öne çıkmaktadır. Antik Yunan felsefesi, etik değerlerin temellerini oluşturan ve bu değerlerin eğitimde nasıl kazandırılabileceğini ele alan önemli bir düşünce mirası sunar. Sokrates, etik değerlerin sorgulanarak ve tartışılarak içselleştirilebileceğini savunmuş ve diyalog yöntemiyle öğrencilerini bu değerlere yönlendirmiştir. "Eğitim, öğrenme gücünü iyiye doğru yöneltme ve bunun en sağlam yolunu bulma sanatıdır" (Platon, 2014, 518d). İdeal eğitimin ideal bir siyasal yönetim düzeninde bilge yöneticiler tarafından yönetilen bir kentte ya da devlette gerçekleştirilebileceği gösterilirken bu bilgeliğe felsefe bilgisine dayandırılmıştır. Devletin başına geçecekler baş olmaktan daha üstün bir değere yükselmişlerse ancak o devlet iyi yönetilen bir devlettir ve iyi bir eğitim sistemi de bu koşullarda gerçekleştirilebilmektedir (Platon, 2014, 521a). Böylesi fikirlere sahip bir hocanın öğrencisi olan Aristoteles (2007; 1180a20) ise yasayı şöyle tanımlamaktadır: Akıl başındalık (phronesis) ile usa (nous) bağlı bir söz olan yasa, logosa dayanır. Siyasetin amacı insan için iyi olanı tündengelimli bir akıl yürütme sonucunda devlet için iyi olan bakımından ele almaktır ve eğitim de bu bakımdan siyasetin ve etiğin konusu olmaktadır. Eğitimle kazandırılması gereken şey "gelişigüzel bir süre için değil, yaşam boyu amacını kendinde taşıyan erdeme göre etkinlikte bulunan" mutlu yurttaşlar ve toplum yetiştirmektir (Aristoteles, 2007; 1101a15). Erdemli bir yaşamın bireylerin mutluluğu için ne kadar önemli olduğunu ve etik değerlerin bireylerin günlük yaşamlarına entegre edilmesini gerektiğini anlamak bakımından iki büyük filozofun görüşlerine bakmak faydalı olmaktadır.

Kadim Hint felsefesi de etik değerlerin bireylerin ruhsal gelişimi ve toplumsal yaşamları üzerindeki etkilerini ele alır. *Upanishadlar*, bireylerin içsel bilgiye ve aydınlanmaya ulaşmalarını hedeflerken, etik değerlerin bu süreçteki önemini vurgular. *Çândogya Upanishad*'da (2014; 6.14.2) "Kendini bilmek tüm bilgilerin temelidir ve bu bilgi ahlaki değerlerin içselleştirilmesiyle elde edilir" ifadesi geçer. Burada, etik değerlerin bireylerin kendi benliklerini keşfetmeleri ve toplumsal sorumluluklarını yerine getirmeleri için rehberlik ettiği belirtilir. Buddhist felsefe ise etik değerlerin bireylerin acıdan kurtulmaları ve aydınlanmaya ulaşmaları için gerekli olduğunu savunur. Buddhist öğretiler, doğru düşünce, doğru davranış ve doğru yaşam tarzı gibi etik ilkeleri içerir ve bu ilkelerin bireylerin günlük yaşamlarına nasıl entegre edilebileceğini açıklar (Ruben, 2021).

Modern felsefi yaklaşımlar, etik değerlerin birey ve toplum üzerindeki etkilerini derinlemesine incelemiştir. Modern felsefe, değerlerin eğitimde nasıl kazandırılacağına dair önemli katkılarda bulunmuştur. Immanuel Kant (2003, s.43), "Eğitim Üzerine" adlı eserinde etik ve eğitim görüşlerini şu şekilde dile getirir: "Eğitimin nihai amacı bireyin ahlaki gelişimini sağlamak ve onu ahlaki yasalar çerçevesinde hareket eden bir varlık haline getirmektir. Eğitim insanı doğasındaki eğilimlere ve kötü alışkanlıklara karşı koyacak şekilde ahlaki olarak geliştirmelidir". Bu ifadeyle Kant, eğitimin temel amacının ahlaki değerleri bireylere kazandırmak olduğunu ve bu değerlerin bireylerin yaşamlarına rehberlik etmesi gerektiğini vurgular. Mill (2002, s.35), "Utilitarianism" (*Yararlılık İlkesi*) adlı eserinde "Eğitim bireylere yalnızca bilgi kazandırmakla kalmaz, aynı zamanda onların karakterini şekillendirir ve onları toplumsal sorumluluk sahibi bireyler haline getirir. Mutluluk, ahlaki değerlerin içselleştirilmesi ve topluma faydalı bir yaşam sürülmesiyle elde edilir". Bu ifade, etik değerlerin bireylerin mutluluğu ve toplumsal fayda için ne kadar önemli olduğunu vurgular. Rawls (1971, s.3) ise "A Theory of Justice" (*Bir Adalet Teorisi*) adlı eserinde adaletin eğitimdeki rolünü şu şekilde açıklar: "Adalet toplumun temel yapısının düzenlenmesinde en önemli erdemdir. Eğitim bireylere adalet kavramını öğretmeli ve onları toplumsal yapının adil bir şekilde işlemesi için sorumluluk sahibi bireyler haline getirmelidir". Burada Rawls, eğitimde adaletin ve diğer etik değerlerin kazandırılmasının toplumsal yapının sağlıklı işlemesi için ne kadar kritik olduğunu belirtir. İoanna Kuçuradi'nin bir başka yerde belirttiği gibi, "eğitim, eğitilen açısından bir insanlaşma süreci ve temel bir hak; eğiten açısından da bir insanlaştırma etkinliği"dir (Kuçuradi, 1996, s.10). Burada, eğitimde etik değerlerin kazandırılmasında öğretmenlerin rolünün ne kadar önemli olduğu göze çarpmaktadır. Hem antik hem de modern felsefi yaklaşımlar, etik değerlerin eğitimde nasıl kazandırılacağına dair önemli ipuçları sunar. Bu süreçte, yasa koyucuların, öğretmenlerin

ve ailelerin rolü büyüktür ve bu değerlerin içselleştirilmesi için etkili stratejiler geliştirilmelidir.

Eğitimde Etik Değerlerin Kazandırılması

Eğitimde etik değerlerin kazandırılması, müfredat içeriği ve öğretim yöntemlerinin dikkatli bir şekilde planlanmasını gerektirir. Etik değerlerin müfredata entegrasyonu, öğrencilerin bu değerleri öğrenmeleri ve içselleştirmeleri için önemlidir. Etik dersleri, öğrencilere dürüstlük, adalet, sorumluluk, saygı gibi temel değerleri öğretmeyi amaçlar. Bu derslerde örnek olaylar, tartışmalar ve etik ikilemler kullanılarak öğrencilerin eleştirel düşünme ve etik karar verme becerileri geliştirilir. Örneğin, bir etik dersinde öğrenciler, farklı durumlarda nasıl doğru kararlar alabileceklerini ve bu kararların sonuçlarını tartışabilirler. Bu tür etkinlikler, öğrencilerin etik değerleri anlamalarını ve günlük yaşamlarında uygulamalarını sağlar (Peters, 1970; Taylor, 1996).

Avrupa ülkelerinde lise müfredatları, öğrencilerin geniş bir bilgi yelpazesine sahip olmalarını ve çeşitli beceriler geliştirmelerini hedefleyen yapılar içerir. Felsefe eğitimi, bu müfredatların önemli bir parçası olarak, öğrencilerin eleştirel düşünme, etik değerler ve ahlaki muhakeme becerilerini geliştirmelerine katkıda bulunur. Fransa'da felsefe eğitimi lise müfredatında önemli bir yer tutar. Felsefe dersleri, özellikle son sınıf öğrencileri için zorunlu hale getirilmiştir ve üniversite giriş sınavlarında da önemli bir rol oynar. Fransız lise felsefe müfredatı, öğrencilere çeşitli felsefi disiplinler ve düşünürler hakkında kapsamlı bilgi sunar. Temel etik konular arasında insan doğası, özgürlük, adalet, haklar ve sorumluluklar yer alır. Öğrenciler, bu konular üzerine eleştirel düşünmeyi ve tartışmayı öğrenirler (Ministère de l'Éducation Nationale, 2022). Almanya'da felsefe dersleri, lise müfredatında seçmeli dersler arasında yer alır. Almanya'nın federal yapısı nedeniyle müfredatlar eyaletlere göre değişiklik gösterebilir, ancak genel olarak, felsefe dersleri öğrencilerin analitik düşünme ve etik değerler geliştirmelerini hedefler. Etik konular, genellikle öğrencilerin günlük yaşamlarında karşılaşılabilecekleri ahlaki ikilemler ve bu ikilemlerin çözümünde kullanılan felsefi yaklaşımlar üzerinden işlenir (European Commission, 2023). İngiltere'de felsefe dersleri, genellikle 'A-levels' aşamasında sunulur. Felsefe müfredatı, öğrencilerin temel felsefi kavramlar ve problemler hakkında derinlemesine bilgi sahibi olmalarını sağlar. Etik konular arasında, normatif etik teorileri (örneğin, faydacılık, Kantian etik), uygulamalı etik meseleler (örneğin, tıp etiği, çevre etiği) ve metaetik sorular yer alır. Öğrenciler, bu konuları eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirir ve çeşitli felsefi argümanları analiz ederler (Office for Standards in Education, Children's Services and Skills [OFSTED], 2022).

Fransa örneği özelinde felsefe eğitiminin önemli bir odağı olarak göze çarpan etik, öğrencilere etik değerler kazandırmanın etkili bir uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Fransa'da lise felsefe derslerinin, Terminale (son yıl) sınıfında zorunlu hale getirilmiş ve baccalauréat (üniversite giriş sınavı) sınavının önemli bir bileşeni haline getirildiği görülmektedir. Fransa'nın Terminale sınıfı felsefe müfredatının genel yapısı dört ana bölümden oluşur: Varlık ve Bilgi, Politika ve Hukuk, Etik ve Ahlak, Sanat ve Kültür. Varlık ve Bilgi bölümünde metafizik ve ontoloji, bilgi teorisi ve epistemoloji, bilim felsefesi konuları işlenir. Politika ve Hukuk bölümünde devletin doğası ve meşruiyeti, adalet ve haklar, sivil toplum ve siyasal kurumlar konuları ele alınır. Etik ve Ahlak bölümünde ahlaki sorumluluk ve özgür irade, etik teoriler (Kantian etik, faydacılık, erdem etiği) ve uygulamalı etik (bioetik, çevre etiği, iş etiği) konuları yer alır. Bu bölümde öğrenciler, ahlaki sorumluluğun temelleri, özgür iradenin doğası ve etik teorilerin (örneğin, Kantian etik ve faydacılık) karşılaştırmalı analizi gibi konular üzerine derinlemesine çalışırlar. Uygulamalı etik kısmında ise, biyomedikal etik, çevre etiği ve iş etiği gibi güncel ve pratik konular tartışılır. Sanat ve Kültür bölümünde ise estetik ve sanat felsefesi ile kültürel eleştiri ve medyanın rolü konuları incelenir. Fransız felsefe müfredatı, öğrencilere geniş bir felsefi bilgi sunarak, onları eleştirel düşünme ve etik değerler konusunda bilinçlendirir. Öğrenciler, bu dersler sayesinde hem teorik bilgilerini genişletir hem de pratik yaşamlarında karşılaşacakları ahlaki sorunlara daha bilinçli yaklaşırırlar (Ministère de l'Éducation Nationale, 2022).

Fransa, Almanya ve İngiltere'nin lise felsefe müfredatları, etik değerlerin kazandırılmasında farklı yaklaşımlar sergiler. Fransa'nın zorunlu felsefe eğitimi, etik değerlerin derinlemesine incelenmesini sağlar. Almanya'nın seçmeli ders yaklaşımı, öğrencilere daha geniş bir seçim özgürlüğü sunar. İngiltere'nin 'A-levels' sistemi ise öğrencilerin ileri düzeyde felsefi bilgi ve eleştirel düşünme becerileri geliştirmelerini destekler (European Commission, 2023; OFSTED, 2022). Değerler eğitimi, bireylerin etik değerleri, toplumsal sorumlulukları ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmesi açısından hayati bir öneme sahiptir. Bu eğitimin küçük yaşlardan itibaren felsefe ve etik disiplini çerçevesinde verilmesi, öğrencilerin daha bilinçli ve sorumlu bireyler olarak yetişmelerini sağlar. Türkiye'de bu tür girişimlerin önünü açan önemli çalışmalardan biri, İoanna Kuçuradi'nin öncülüğünde yürütülen etik ve felsefe dersleri olmuştur. Ancak, bu girişim kısa süre içinde yürürlükten kaldırılmıştır. 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli müfredatına göre, felsefe dersleri lise 10. sınıfta haftada iki saat, 11. sınıfta ise haftada bir saat zorunlu olarak verilmektedir. Felsefe derslerinin toplam ders saatine oranı oldukça düşüktür ve bu durum, öğrencilerin felsefi ve etik değerler konusunda yeterince eğitim alamamalarına yol açmaktadır (Millî Eğitim Bakanlığı, 2024). Birçok

Avrupa ülkesinde, değerler eğitimi küçük yaşlardan itibaren felsefe müfredatıyla birlikte uygulanmaktadır. İspanya'da ortaokul seviyesinde (ESO - Educación Secundaria Obligatoria) "Valores Éticos" (Etik Değerler) adlı ders zorunludur ve haftada iki saat olarak verilmektedir. Bu ders kapsamında öğrenciler, etik değerler, adalet, özgürlük ve insan hakları gibi konularda eğitim alırlar. Ayrıca, ortaokulun son yılında öğrenciler, etik ve felsefe konularını içeren dersleri seçmeli olarak alabilirler. Bu uygulamalar, öğrencilerin toplumsal değerler ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmelerini sağlar (SpainHomes, 2024; Ethics Community, 2024). Almanya müfredatında, ilkökul düzeyinde "Philosophieren mit Kindern" (Çocuklarla Felsefe) dersinin, değer eğitimi açısından büyük öneme sahip olduğu görülmektedir. Bu ders, ilkökul 1.-4. sınıflar arasında verilmektedir ve öğrencilerin etik değerler, eleştirel düşünme ve sorgulama becerilerini geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu ders; öğrencilere özgürlük, kendi amaçlarını seçme, açık fikirli olma, barış isteme ve sorumluluk sahibi olma gibi değerleri kazandırmada etkili olmayı amaçlamaktadır (Werkstatt der Kinderphilosophie, 2024). Türkiye'de de değerler eğitiminin felsefe ve etik disiplini ile verilmesi, öğrencilerin daha bilinçli ve sorumlu bireyler olarak yetişmelerini sağlamada işlevsel olabilir. İoanna Kuçuradi'nin (2014, s.5) bu konudaki girişimleri gibi, değerler eğitiminin felsefe bilgisiyle birlikte düşünüleceği girişimlerin yeniden canlandırılması ve gelişmiş ülkelerdeki başarılı uygulamalardan ilham alınarak müfredatın zenginleştirilmesi faydalı görünmektedir. İspanya örneğinde olduğu gibi, Türkiye'de de ortaokul seviyesinden itibaren zorunlu etik dersleri müfredata eklenir ve felsefe öğretmenleri tarafından bu dersler verilirse değerler eğitimi alanında ilerleme gerçekleşebilir. "Eğitimin, ağırlıklı olarak da üniversite öncesi eğitimin amacı, kişilere insanlaşmaya —kendilerini insanlaştırmaya— yardımcı olmaktır". Eğitim kalitesini artırabilmek ve toplumsal değerlerin güçlenmesine katkı sağlayabilmek bakımlarından felsefe eğitiminin ilkökul müfredatlarına entegrasyonu önemli görünmektedir.

Öğretmenlerin, etik eğitimde rolü büyük öneme sahiptir. Öğrencilere etik değerleri kazandırmada en etkili yöntemlerden biri, öğretmenlerin bu değerleri modellemeleridir. Öğretmenler sınıf içindeki davranışları ve tutumlarıyla öğrencilere örnek olmalıdır. Bu nedenle, öğretmenlerin etik eğitimde sorumlulukları büyüktür. Öğretmenler, öğrencilerin etik değerleri içselleştirmelerini sağlamak için çeşitli stratejiler kullanabilirler. Bu stratejiler arasında etik konuların tartışılması, etik ikilemlerin çözümü ve öğrencilerin etik kararlar almayı öğrenmeleri için rehberlik etme yer alır. Ayrıca, öğretmenlerin, öğrencilerin etik değerleri anlamalarına ve uygulamalarına yardımcı olmak için empati kurma, dinleme ve destekleme gibi becerilere sahip olmaları önemlidir. Öğretmenlerin etik eğitimdeki rolünü destekleyen çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin, Kochanska ve Murray (2000), aile

içindeki etik değerlerin çocuklar üzerindeki etkisini incelemiş ve öğretmenlerin de benzer bir etkiye sahip olabileceğini belirtmiştir. Ayrıca, Grusec ve Goodnow (1994), ebeveynlerin tutarlı ve olumlu disiplin yöntemleri kullanmalarının çocukların etik ve ahlaki gelişimlerini desteklediğini ve bu yöntemin öğretmenler tarafından da benimsenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu çalışmalar, öğretmenlerin etik eğitimde model olma ve rehberlik etme rolünün önemini ortaya koymaktadır. Kadim Hint felsefesinde bilgi aktarımı, diyalog ve öğretmenin (guru) rehberliği üzerinden gerçekleştirilen bir süreçtir. Bu felsefi sistemlerde öğretmen-öğrenci ilişkisi, bilginin etkili bir şekilde iletilmesi açısından hayati bir öneme sahiptir. Öğretmen-öğrenci ilişkisini ve diyalogun önemini sıklıkla vurgulayan metinlerle karşılaşmaktadır. *Brihadāranyaka Upanishad*'da (2011; 4.5.6) Yâcñavalkya isimli bir Kadim filozofun ağzından şu sözlere yer verilmektedir: "Bu bilgi, sadece bir öğretmen tarafından öğretilir. Gerçek bilgi, sadece bir öğretmenden öğrenilebilir". Burada kadim düşünceye göre bilgi aktarımında hocanın rolünün kritik olduğu görülmektedir. *Çāndogya Upanishad*'da (2011; 4.4.5) anlatılan Satyakāma Cabāla'nın hikayesi, bir öğrencinin hocasına olan bağlılığını ve hocasının rehberliğinin bilgiyi anlamadaki önemini gösterir. Metinde, Satyakāma'nın öğretmenine olan sadakati ve sorularına verdiği dikkat göze çarpar; bilgelik arayışında, hocanın rehberliğini takip etmek önemlidir.

Eğitimde etik değerlerin kazandırılmasında başarılı uygulama örnekleri ve vaka çalışmaları, diğer okullar ve eğitim kurumları için yol gösterici olabilir. Farklı ülkelerden ve eğitim sistemlerinden örnekler, etik eğitimde hangi yöntemlerin etkili olduğunu ve nasıl uygulanabileceğini gösterir. Örneğin, Finlandiya'da etik eğitim, müfredatın önemli bir parçası olarak kabul edilmekte ve öğrencilerin etik değerleri öğrenmeleri için çeşitli etkinlikler düzenlenmektedir (Niemi & Kallioniemi, 2016). Ayrıca, Japonya'da öğrencilerin etik değerleri kazanmaları için "morality education" adı verilen dersler bulunmaktadır. Bu derslerde öğrenciler, etik değerleri tartışır ve çeşitli etkinliklerle bu değerleri içselleştirirler (Moral Education Council of Japan, 2019).

Sonuç olarak, öğretmenlerin etik eğitimdeki rolü, sadece bilgiyi aktarmakla sınırlı kalmamalı, aynı zamanda etik değerlerin günlük yaşamda uygulanması için model olmaları gerekmektedir. Öğretmenlerin sınıf içindeki tutum ve davranışları, öğrencilerin etik değerleri benimsemeleri ve içselleştirmeleri açısından büyük bir etkiye sahiptir. Bu nedenle, öğretmenlerin etik eğitimde sorumlulukları büyüktür ve bu konuda desteklenmeleri ve eğitilmeleri gerekmektedir. Eğitimde etik değerlerin etkili bir şekilde kazandırılması,

toplumsal yapının güçlenmesine ve bireylerin daha bilinçli ve sorumlu bireyler olarak yetişmesine katkıda bulunacaktır.

Eğitimde Etik Değerlerin Kazandırılmasında Karşılaşılan Zorluklar

Eğitimde etik değerlerin kazandırılmasında çeşitli zorluklar ve engellerle karşılaşılmaktadır. Bu engeller arasında kültürel farklılıklar, ekonomik ve sosyal engeller ile eğitim politikaları ve müfredat sınırlamaları yer almaktadır. Farklı kültürler, etik değerlere farklı anlamlar yükleyebilir ve bu değerlerin kazandırılmasında farklı yaklaşımlar benimseyebilir. Bu durum, özellikle çok kültürlü toplumlarda ve okullarda ortak etik değerlerin öğretilmesinde zorluklar yaratabilir (Banks, 2013b, s. 15). Ekonomik ve sosyal koşullar, etik değerlerin kazandırılmasını etkileyen önemli faktörlerdir. Maddi yetersizlikler, düşük sosyoekonomik düzey ve sosyal ayrımcılık gibi faktörler, öğrencilerin etik değerleri içselleştirmelerini zorlaştırabilir (Rothstein, 2004, s. 78). Ayrıca, sosyal sorunlar ve çatışmalar da etik değerlerin öğrenilmesini ve uygulanmasını olumsuz etkileyebilir. Eğitim politikaları ve müfredat sınırlamaları, etik değerlerin kazandırılmasında engeller oluşturabilir. Etik eğitime yeterli önem verilmemesi, müfredatta etik derslerinin yer almaması veya yetersiz olması, öğrencilerin bu değerleri öğrenmelerini zorlaştırabilir. Ayrıca, eğitim sistemindeki diğer öncelikler (örneğin akademik başarıya odaklanma ya da başka politik emellere hizmet motivasyonu), etik eğitime gereken önemin verilmemesine yol açabilir (Lovat & Clement, 2008, s. 5).

Eğitimde etik değerlerin kazandırılmasında kültürel farklılıkları dikkate almak önemlidir. Öğretmenler, farklı kültürlerden gelen öğrencilerin değerlerini ve inançlarını anlamaya çalışmalı ve bu farklılıkları saygıyla karşılamalıdır. Çok kültürlü eğitim programları, öğrencilerin birbirlerinin kültürlerine karşı hoşgörü ve saygı geliştirmelerini sağlayabilir. Ayrıca, evrensel etik değerlerin vurgulanması ve kültürel farklılıklara rağmen ortak değerlerin öne çıkarılması önemlidir (Banks, 2013a, s. 18). Sosyoekonomik engellerin üstesinden gelmek için sosyal ve ekonomik destek programları geliştirilebilir. Bu programlar, maddi yetersizlikler nedeniyle eğitimde geri kalma riski taşıyan öğrencilere destek sağlayabilir. Burslar, ücretsiz yemek programları ve aile destek hizmetleri gibi uygulamalar, öğrencilerin etik değerleri öğrenme süreçlerini olumlu yönde etkileyebilir (Rothstein, 2004, s. 95). Eğitim politikalarında reform ve müfredat yenilikleri de önemli bir katkı sunabilir. Etik eğitiminin müfredatta daha fazla yer alması ve bu alanda reform yapılması gereklidir. Eğitim politikaları, etik değerlerin öğrencilere kazandırılmasını teşvik etmeli ve desteklemelidir. Etik eğitimi yalnızca bağımsız dersler olarak değil, tüm derslerde entegre bir şekilde işlenmelidir. Bu,

öğrencilerin etik değerleri günlük yaşamlarının bir parçası olarak görmelerini sağlar. Bu zorlukların üstesinden gelmek, eğitimde etik değerlerin etkili bir şekilde kazandırılması için kritik öneme sahiptir. Eğitim sisteminin tüm paydaşları, bu konuda iş birliği yaparak ve stratejik adımlar atarak daha etik ve sorumluluk sahibi bireyler yetiştirilmesine katkıda bulunabilir.

Araştırmalar, çok kültürlü eğitim yaklaşımlarının, öğrencilerin farklı kültürlere karşı hoşgörü ve saygı geliştirmelerinde etkili olduğunu göstermektedir (Banks, 2013b, s. 21). Bu tür programlar, öğrencilerin kültürel farkındalığını artırırken, etik değerlerin evrensel boyutlarını da vurgular. Ayrıca, sosyal ve ekonomik destek programlarının, düşük sosyoekonomik düzeydeki öğrencilerin eğitim süreçlerine katılımını ve etik değerleri içselleştirmelerini artırdığı kanıtlanmıştır (Rothstein, 2004, s. 102). Eğitim politikalarının, müfredatın etik eğitimi kapsayacak şekilde düzenlenmesi ve öğretmenlerin bu alanda eğitilmesi gereklidir. Etik değerlerin kazandırılmasında, felsefe eğitiminin yanı sıra, okul kültürünün ve liderliğinin de önemli bir rolü vardır. Okul liderlerinin etik davranışlar sergilemesi ve etik değerleri teşvik etmesi, öğrencilerin bu değerleri benimsemesine katkı sağlar (Sergiovanni, 2007a, s. 42).

Etik değerlerin eğitimle kazandırılmasının en uygun yolu, felsefe eğitimi ile gerçekleştirilebilir. Felsefe, eleştirel düşünme ve ahlaki muhakeme becerilerini geliştiren bir disiplin olarak, öğrencilere etik değerlerin kazandırılmasında önemli bir rol oynar. Felsefe eğitimi, öğrencilerin etik ilkeleri sorgulamalarını, tartışmalarını ve içselleştirmelerini teşvik eder (Nucci, 2001, s. 169).

SONUÇ

Eğitimde etik değerlerin kazandırılması, sadece bireylerin karakter gelişimini değil, aynı zamanda toplumsal yapının adil ve uyumlu bir şekilde işlemlerini de sağlamaktadır. Bu çalışmada, etik değerlerin eğitim yoluyla kazandırılmasının önemi ve bu sürecin felsefi temelleri üzerinde durulmuştur. Ancak, eğitimin bu kritik fonksiyonunu yerine getirebilmesi için belirli stratejiler ve uygulamalar gereklidir. Öncelikle, müfredatın yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Etik değerlerin, sadece bağımsız dersler olarak değil, tüm ders içeriklerine entegre edilmesi, öğrencilerin bu değerleri günlük yaşamlarının bir parçası olarak görmelerini sağlar. Bu entegrasyon, etik konuların sadece teorik bilgi olarak değil, pratik uygulamalarla desteklenmesini gerektirir. Örneğin, tarih derslerinde adalet ve insan hakları konularının, edebiyat derslerinde ise dürüstlük ve empati gibi değerlerin işlenmesi, öğrencilerin bu değerleri daha derinlemesine anlamalarını sağlayabilir. Ancak daha etkili olabileceği önerilen bir yöntem olarak; ilkokuldan itibaren zorunlu değerler eğitimi dersi

verilmesi, bu sürecin erken yaşlardan başlayarak etkili olmasını sağlayabilir. Bu derslerin, felsefe öğretmenleri tarafından verilmesi, öğrencilerin etik değerleri daha derinlemesine ve eleştirel bir perspektiften öğrenmelerine yardımcı olacaktır. Öğretmenlerin rolü, bu sürecin başarısında kritik öneme sahiptir. Öğretmenlerin etik değerleri sadece öğretmekle kalmayıp, aynı zamanda günlük yaşamlarında ve sınıf içi uygulamalarında bu değerleri modellemeleri gerekmektedir. Öğretmen eğitimi programlarında etik değerlerin ve bu değerlerin nasıl öğretileceğinin ayrıntılı olarak ele alınması, öğretmenlerin bu konuda daha donanımlı olmalarını sağlayacaktır. Ailelerin katılımı, etik değerlerin kazandırılmasında önemli bir faktördür. Aileler, çocuklarına etik değerleri öğretme ve bu değerleri günlük yaşamlarında uygulama konusunda önemli bir rol oynar. Okul-aile iş birliği programları, ailelerin bu süreçte aktif olarak yer almalarını teşvik edebilir. Ailelere yönelik seminerler ve atölye çalışmaları, onların çocuklarına etik değerleri nasıl kazandırabilecekleri konusunda rehberlik sağlayabilir. Toplumsal destek programları, sosyoekonomik engellerin üstesinden gelmek için geliştirilmelidir. Burslar, ücretsiz yemek programları ve aile destek hizmetleri gibi uygulamalar, özellikle düşük sosyoekonomik düzeydeki öğrencilerin eğitim süreçlerine katılımını artırarak, onların etik değerleri daha etkili bir şekilde öğrenmelerini sağlayabilir. Bu tür destekler, eğitimde fırsat eşitliğini artırarak, tüm öğrencilerin etik değerleri içselleştirme şansını artırır. Çok kültürlü eğitim yaklaşımları, öğrencilerin farklı kültürlere karşı hoşgörü ve saygı geliştirmelerini sağlar. Bu, kültürel farklılıkların bir engel değil, zenginlik olarak görülmesini teşvik eder. Kültürel çeşitliliğin sınıf içi etkinlikler ve projelerle desteklenmesi, öğrencilerin birbirlerinin kültürel değerlerine saygı duymalarını ve bu değerleri takdir etmelerini sağlar.

Sonuç olarak, etik değerlerin eğitim yoluyla kazandırılması, sadece bireylerin değil, toplumsal yapının da güçlenmesine katkıda bulunur. Bu süreçte, müfredatın yeniden yapılandırılması, öğretmenlerin rolü, ailelerin katılımı, toplumsal destek programları ve çok kültürlü eğitim yaklaşımlarının etkili bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Bu çalışmada, eğitimin felsefi temelleri ve etik disiplininin tarihsel gelişimi göz önünde bulundurulmuş ve öğrencilere etik değerlerin felsefe eğitimi ile kazandırılmasının etkili olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca eğitim sisteminin tüm paydaşları, etik değerlerin kazandırılması konusunda iş birliği yaparak ve stratejik adımlar atarak etik bilinci gelişmiş ve daha sorumluluk sahibi bireyler yetiştirilmesine katkıda bulunabilir. Etik değerlerin hümanistik temelde felsefe eğitimi ile kazandırılması, toplumsal anlamda karşılaşılabilecek ahlaki çöküntüler için alınabilecek önemli bir tedbirdir.

KAYNAKÇA

- Aristoteles. (2007). *Nikomakhos'a etik* (S. Babür, Çev.). Bilgesu
- Banks, J. A. (2013a). *Cultural diversity and education: Foundations, curriculum, and teaching*. Routledge.
- Banks, J. A. (2013b). Multicultural education: Characteristics and goals. In J. A. Banks & C. A. M. Banks (Eds.), *Multicultural education: Issues and perspectives* (8th ed., pp. 3-23). John Wiley & Sons.
- Ethics Community. (2024). *Ethics in Spanish Curriculum*. <https://ethics.community>
- European Commission. (2023). *Comparative analysis of secondary education curricula in Europe*. <https://ec.europa.eu/education/>
- Eurydice. (2023). *Compulsory Education in Europe 2023/2024*. https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/sites/default/files/2023-09/Compulsory_education_in_Europe_2023_2024.pdf
- Grusec, J. E., & Goodnow, J. J. (1994). Impact of parental discipline methods on the child's internalization of values: A reconceptualization of current points of view. *Developmental Psychology*, 30(1), 4-19. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.30.1.4>
- İnal, A. A. (Ed.). (2014). *Upanishadlar*, (Korhan Kaya, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kant, I. (2003). *On education* (A. Churton, Trans.). Dover Publications.
- Kochanska, G., & Murray, K. (2000). Mother-child mutually responsive orientation and conscience development: From toddler to early school age. *Child Development*, 71(2), 417-431. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00156>
- Kohlberg, L. (1984). *Essays on moral development: Vol. 2. The psychology of moral development: The nature and validity of moral stages*. Harper & Row.
- Kuçuradi, İ. (1996). *Açılış konuşması*. (B. Çotuksöken, Haz.), *Felsefe açısından eğitim ve Türkiye'de eğitim seminer bildirileri*. Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, I. (2003). *Etik*. Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2013). *İnsan ve Değerleri*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2014). "Eğitimi Yeniden Düşünmek", 08.07.2014. Erişim Tarihi: 20.07.2024. <https://hacettepe.edu.tr/duyuru/rekduy/47KurulusYilDonumu220714.pdf>

- Kuçuradi, İ. (2021). Dijitalleşme, insan haysiyeti, bilgi ve etik. Röportaj: H. Aydeniz. *TRT Akademi Dergisi*, 6(12), 565-569.
- Lovat, T. J., & Clement, N. (2008). Quality teaching and values education: Coalescing for effective learning. *Journal of Moral Education*, 37(1), 1–16.
- Mill, J. S. (2002). Utilitarianism. Hackett Publishing Company. (Original work published 1863)
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2024). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli. <https://tymm.meb.gov.tr/ogretim-programlari>
- Ministère de l'Éducation Nationale. (2022). Programme de philosophie en classe de Terminale. <https://www.education.gouv.fr/>
- Moral Education Council of Japan. (2019). Moral education in Japan. <https://www.nier.go.jp/English/educationjapan/pdf/201909ME2019.pdf>
- Niemi, H., Toom, A., & Kallioniemi, A. (Eds.). (2016). Miracle of education: The principles and practices of teaching and learning in Finnish schools. Sense Publishers.
- Nucci, L. P. (2001). Education in the moral domain (pp. 169-195). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511605987>
- Office for Standards in Education, Children's Services and Skills (OFSTED). (2022). Inspection report: Philosophy education in secondary schools. <https://www.gov.uk/government/organisations/ofsted>
- Peters, R. S. (1970). Ethics and education. Allen & Unwin.
- Platon. (2014). Devlet (S. Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rawls, J. (1971). A theory of justice. Harvard University Press.
- Rothstein, R. (2004). Class and schools: Using social, economic, and educational reform to close the black-white achievement gap. Economic Policy Institute.
- Ruben, W. (2021). Buddhizm tarihi, (Abidin İtil, Çev.). İstanbul: Salon Yayınları
- Sergiovanni, T. J. (2007a). Rethinking leadership: A collection of articles (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
- Sergiovanni, T. J. (2007b). The principalship: A reflective practice perspective (6th ed.). Boston, MA: Pearson.

Spain Homes. (2024). Spanish school system explained. <https://spainhomes.com>

Taylor, C. (1996). Moral and political education in the classroom. Cambridge University Press.

Werkstatt der Kinderphilosophie. (2024). Philosophieren mit kindern. <https://www.werkstatt-der-kinderphilosophie.de>